

Gondolatok a Nemzeti Alaptanterv bevezetéséről

Magyarországon mélyreható politikai, gazdasági, művelődési (kulturális) változások zajlanak le. A rendszerváltáson átesett ország a fejlett nyugathoz kíván csatlakozni. „A magyar modernizáció egyik kulcskérdése az európai integráció, – ÍRJA NYÍRI LAJOS –, mely egyszerre jelent globalizációs lehetőséget, felzárkózási esélyt és értékkendőt.” Az ország modernizációjában benne foglaltatik a közoktatás megújítása, amely alapot biztosít az emberi tudás térhódításának.¹

A modernizáció nem szűkíthető le a technológiára és az ipari fejlődésre, hanem tartalmában benne foglaltatik a társadalom és a politika demokratizálódásának fejlettsége, a kultúra értékrendszere, az új társadalmi normák elterjedése és betartása. Andorka Rudolf a modern társadalom fogalmát így definiálja: „Hatékony piacgazdaságon alapul, általános jólét jellemzi, viszonylag magas az átlagjövedelem, mert a jóléti rendszer elejét veszi annak, hogy a társadalom egy része leszakadjon a többségtől. A politikai rendszer demokratikus, a társadalom integrált modern közösséget alkot, vagyis senki sincs kirekesztve abból. Modern gondolkodásmód és kultúra érvényesül, a társadalom tagjainak többsége elfogadja a modern értékeket és viselkedési szabályokat.”²

A NAT-OT SEGÍTŐ ÉS GÁTLÓ FELTÉTELEK

„Civil társadalom nélkül nincs teljes demokrácia.”

(Molnár Miklós)

Fejlett civil társadalom kiépülésére van szükség, hogy a közoktatás modernizációja megvalósulhasson. Magyarországon ezért minden társadalmi-politikai erő célkitűzése a polgári társadalom megteremtése. A változásokat, az átalakulást, a fejlődést azonban a politikai érdekcsoportok más-más szervezési móddal és technikával kívánják szolgálni (konzervatív, szociáldemokrata, liberális).

Elmaradtunk Európától a polgárosodás terén, s ez nehezíti a NAT feladatainak teljesítését. Magyarország társadalmi kétpólusúvá vált. A középosztály gyenge jövedelemmel rendelkezik. Kiábrándult a politikai életből, a civil szerveződésekbe kevesen kapcsolódnak be, a polgárok a magánéletbe menekülnek, nem alakult ki elkötelezettségük és felelősségük a közügyek iránt. Figyelemre méltóak a vallási csoportosulások, de erőtlenekek és elszigeteltek a politikai szimpátia alapján szerveződő körök, a publicisztikai szerveződések, a foglalkozási érdeklődésből következő társulások és érdekképviseletek, viszont kevés a szociális kérdésekkel és gyakorlati feladatokkal foglalkozók száma. Divat alapján létrejön néhány egyesület, szép számmal alakulnak ad hoc jellegű hobby csoportosulások, de a sportkörök összetartó ereje gyengül. Szociológiai elemzések jelennek meg a középosztály „eltűnéséről”³ A hazai polgárság az esetek nagy részében kényszervállalkozó, más tulajdonával gazdálkodó, fizetésből élő (lehet jómódú, szegény életmódú). A középréteget motiváló különbségek: a pénzszerzők – meggazdagodók, divatemberek, tehetségükből élők, rámenős szélhámosok, elitbe kerülők, a civil élettől visszahúzódók, kulturálisan igénytelenek. A lesüllyedő rétegek nagy része a munkanélküliek közül kerül ki. Gyerekeik iskoláztatásával rengeteg a gond.

A cigányság felzárkóztatásáról a NAT külön intézkedik, mely igényli, hogy az iskolák szervezzenek számukra felzárkóztató programokat. Az „esélykiegyenlítő” megoldások azonban a cigányság aktív részvétele nélkül mérsékelt sikerekkel járhatnak. Kutatások bizonyítják, hogy a cigány gyerekek tanulmányi kudarcainak okai elsősorban az iskolát megelőző családi szocializáció hiányából következnek. Olyan programokra lesz tehát szükség a jövőben, melyek a családi szocializáció

hiányait igyekeznek pótolni. Nem túlzás azonban, hogy a cigányság munkaerőpiaci pályafutása iskolai végzettség nélkül reménytelen.⁴

A gyenge tanulás és a hiányos képzettség kettőssége a rendszerváltást követően tovább mélyíti a kétpólusú társadalom közti szakadékot. Csoma Gyula prognózisa valóra válhat, amely szerint a közoktatás az elmúlt évtizedekben fenntartotta, illetve újratermelte a különböző szociokulturális hozománnyal indulók iskolai pályafutásának egyenlőtlenségét. „*A képzettség vonatkozásában törésvonalak mentén élő tanulók az alapfokú iskolázástól kezdve soha be nem pótolható hátrányokat szenvednek*”,⁵ hátrányaik „*egész társadalmi létüket befolyásolják*”.

Minden késlekedés és késleltetés eltávolítja a magyar oktatási rendszert az átalakulást, a csatlakozást, a fejlődést biztosító európai integrációktól. Létre jött ugyan a NAT bevezetéséhez szükséges közoktatási és felsőoktatási törvény. A Nemzeti Alaptantervet konszenzussal elfogadták a felhasználók, a fenntartók, az elméleti és gyakorlati pedagógiai tevékenységet végző szakemberek. Megtörtént a közoktatás privatizációja is (önkormányzati, egyházi, alapítványi-társulási és magániskolák). A NAT biztosítja a lehetőséget a helyi szabályozásra, az intézményrendszer további önállósulására és demokratizálására. Kialakult a közoktatás strukturarendszere is, a változtatást azonban számtalan valós akadály nehezíti. A családok – elsősorban a munkanélküliség következtében – anyagi bizonytalanságban élnek. Szociális juttatásai csökkentek. Az iskolákban egyre fogy a tanulók létszáma, leszűkültek a közoktatásra fordítható pénzforrások. Iskolákat szüntettek meg, s állás nélkül maradtak nagyon jó tanítók, tanárok, igazgatók is, akik maximálisan alkalmasak lehetnének a NAT megvalósítására. Ugyanakkor a „*szerecsésebb*” iskolák gyenge – esetenként alkalmatlan – pedagógusai állásukban maradtak. Megkezdődött a munkanélküli pedagógusok „*gyövörtelmes kényszerátképzése*.” A helyükön maradóknak is nagy a félelem és a bizonytalanság.

A felkészülés és felkészítés elengedhetetlenül szükséges a közoktatás tartalmi szabályozásának megvalósításához. A szakmai lapok sokat tettek a Nemzeti Alaptantervvel kapcsolatos információk továbbításában. Előfordul azonban a tartalmi modernizáció elhallgatás és mellőzése is. A pedagógiai közéletben így lassan épülnek be az új tartalmi elemek. Tény viszont, hogy kinyílt a világ a szakma számára. Új szemléletű publikációk sora jelenik meg, alternatív pedagógiai műhelyek kezdték el innovációs tevékenységüket. A *továbbképzésben* megjelent a magánvállalkozás, melynek egy része magas szinten adaptálja a külföldi tapasztalatokat, de olyan tanfolyamok is szerveződnek, melyek a magyar közoktatás modernizációjában kevésbé használhatók. A *neveléstudomány* jelentős tanulmányokkal és alpművekkel gazdagodott, melyek tudományos alapot biztosítanak a közoktatási modernizációhoz. A *magyei pedagógiai intézetek* – a gyenge anyagi feltételek mellett is – nagy erőfeszítéseket tettek a továbbképzési igények kielégítésére. Az Európai Tanács már évekkal ezelőtt felvázolta ajánlásait a továbbképzésre vonatkozóan. 1992-ben külföldi szakemberek memorandumban foglalták össze a továbbképzés nemzeti szintű szervezésének erényét. Magyar szakértők elkészítették a Magyar Tudományos Továbbképzési Intézet létrehozásának tervét. Ma, amikor a Nemzeti Alaptantervre készülés igényelné ezt az intézményt, Magyarországon nincs olyan intézet, amelyik külföldi és belföldi tapasztalatok felhasználásával, tudományos igénnyel segítené a közoktatás modernizációjára való felkészülést.⁶ A politika késlekedése is gátolja a zavartalan felkészülést, pedig a pártok mindegyike megtalálhatja a NAT-ban azokat az értékeket, (konzervatív, szabadelvű, szociáldemokrata) melyek politikájuk alapjait képezik. Akkor miért nem képviselik ezeket az értékeket a Nemzeti Alaptanterv támogatásával is?

A CIVIL TÁRSADALOM ÉS A NAT

„*A nemzeti alaptanterv az oktatás nélkülözhetetlen tartalmi egységét és az iskolatípusok közötti átjárhatóságot hivatott elősegíteni.*” (NAT)

A *civil társadalom* a polgárok önállóságára épül, s akkor indul fejlődésnek, ha az állam nem szól bele hatalmi eszközökkel azokba a szerveződésekbe, társadalmi tevékenységekbe, melyeket a

szabad és szuverén polgárok saját terveik és érdekeik alapján – belső meggyőződéstől motiváltan – végeznek el, illetve intézményeik tartalmi tevékenységét saját maguk szabályozzák. A civil polgár a hatalomtól független, a közügyekben aktív, tevékenységét a nyilvánosság fórumán végzi, kapcsolatokat épít ki a családdal, az intézmény, a település, a régió, a nemzet autonóm szerveződéseiben. A civil társadalom a társadalmi életből, a hétköznapokból, a nemzeti hagyományokból, a történelmi tapasztalatokból, a társadalmi és politikai élet (érintkezés) csiszolódája során alakul ki. Eredménye: egymás problémáira figyelés, a civilizált közélet és magánélet formáinak és szabályainak beidegzése, a polgári kultúra gazdagodása, a szabad vállalkozás és felelősségtudat, a kulturált társadalmi együttélés (tolerancia, humanitás, jómodor, illem, konszenzuskészség a konfliktuskezelésben, jobbiztonság, szilárd erkölcs).⁷ A Nemzeti Alaptanterv olyan közoktatási dokumentum, melyben az állam az iskolák közötti átjárhatóság elemi tudáskészletét írja elő, de a szabályozás jelentős részét átadja a különböző szintű szerveződéseknek (iskolai, kistérségi, regionális, globális).

Közoktatásunk modernizációja magába foglalja az állami, a fenntartói, a használói, a működőtői (helyi) szabályozást és autonómiát, a pedagógia paradigmaváltását, az oktatás–nevelés tartalmának, értékrendszerének megújítását, szélesebb integrációba kerülését, a nemzeti sajátosságok és az identitás megtartását és fejlesztését. A Nemzeti Alaptanterv működőképessé csak a helyi tanterv alkalmazása révén válik. A NAT szellem tehát az iskolák pedagógiai programján keresztül érvényesülhet, melynek lebontása és bekerülése az iskolai gyakorlatba a művelődési területek (tantárgyak) tantervének megvalósításában történik meg.

A NAT-ban teljes tartalmi innovációra kerül sor, mert az átalakulás nemcsak a tananyagot érinti, hanem magába foglalja a tanítás-tanulás célrendszerét, a nemzet anyagi, szellemi értékeinek megismerését, a tanulók személyiségfejlődését, tudását, teljesítményeit megalapozó ismereteket, a tevékenységek rendszerét és a tervezett követelményeket.

A NAT eszmeiségének főbb elemei: a demokrácia, a tolerancia, a humanizmusra, a környezetvédelemre, a szilárd erkölcsre nevelés. Továbbá a műveltség alapjainak, a szűkebb és tágabb haza, a nemzet, az emberiség közös értékeinek átvétele és elsajátítása. De eleme az egységes és alapvető követelmények és a minimális teljesítmények kijelölése, valamint a képességek, készségek, jártasságok fejlesztése is. A modernizációval párhuzamosan kell elvégezni az iskolák racionalizálását is, melynek összetevői: a tárgyi, anyagi feltételek biztosítása (épületek, felszerelések, működtetés), pedagógusok alkalmazása (óraszám, fizetés, autonómia), a tanulólétszám biztosítása. A korszerű közoktatási stratégiájának magába kell foglalnia a tartalmi igények teljesítését, a továbbtanulás lehetőségeit, a racionalizálás várható kimenetelét, a társadalmi konszenzust és a modernizáció támogatását is.

*A közoktatási törvény rendelkezése szerint az iskolák pedagógiai programot készítenek, melyben meghatározzák az iskolában folyó nevelés és oktatás céljait, a helyi tanterveken belül az évfolyamokban tanítandó tantárgyakat, a kötelező és választható tanórai foglalkozásokat és azok óraszámait, az előírt tananyagot és követelményeit, az alkalmazható tankönyvek, tanulmányi segédletek és taneszközök kiválasztásának elveit, az iskola magasabb évfolyamába lépés feltételeit, az iskolai beszámoltatás, az ismeretek számonkérésének követelményeit és formáit, a tanuló magatartása, szorgalma értékelésének és minősítésének követelményeit és formáját.*⁸

A NAT a közoktatás társadalmisításának lehetőségeit teremti meg, mert arra ösztönzi az iskolákat, hogy éljenek a kiszélesedett intézményi autonómiával, s olyan helyi tanterveket készítsenek, melynek tartalmi szabályozásában a társadalom igényei érvényesülnek. A tudatos tervezéshez és az innovatív pedagógiai tevékenységhez azonban elengedhetetlen a közoktatási modernizáció legfontosabb fogalmainak, összefüggéseinek megismerése és a társadalom segítő szándéka.

IRODALOM

¹ Nyíri Lajos: Lehet a hátrányt előnyvé változtatni?, Magyar Tudomány, 1996/4. sz. 433–434. o.

² Andorka Rudolf: A társadalmi integráció gyenge kötései – rendszerátalakulás Magyarországon, Századvég, 1996/1. sz. 6., 12–13. o.

- ³. Molnár Miklós: Civil társadalom és akiknek nem kell, Educatív, Bp., 1996., 11–12. o.
- ⁴. Kertesi Gábor – Kézdi Gábor: Cigánytanulók az általános iskolában, Cigányok és iskola, Educatio Füzetek 3. 1996., Bp., 17–21. o.
- ⁵. Csoma Gyula: A magyar iskolatügy és a hiányos képzettség problémája, Társadalmi Szemle, 1996/1. sz. 33., 36. o.
- ⁶. Magyar Felsőoktatás 1996/3. 33–34. o.
- ⁷. Molnár M. i. m. 12. o.
- ⁸. A közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény módosításáról, 1996. évi LXII. törvény. Magyar Közlöny, 1996/61. sz. 3858–3859. o.

FODOR LÁSZLÓ

Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Neveléstudományi Tanszék
Kolozsvár

Az ismeretek rendszerezéséről

A közelmúlt didaktikai vizsgálódásainak egyik alapvető, az oktatási gyakorlat hatékonyságára közvetlenül kiható eredménye éppen arra a megfontolásra vonatkozik, mely szerint az iskolai tanítás-tanulási folyamatban a tanulók által elsajátított, egyazon vagy több művelődési területre (tantárgyra) vonatkozó ismeretek tudomány- és tantárgylogikai, valamint pszichopedagógiai szempontok szerint történő rendszerezése központi jelentőségű didaktikai történést képez, amennyiben csakis a rendszerbe illeszkedett, egymással összekapcsolódó ismeretek épülnek be kellőképpen az egyén tudatába, csak azok alkotják annak könnyen felidézhető és alkalmazható, a legváltozatosabb feladatok és problémászituációk megoldását sikeresen elősegítő, cselekvését megfelelően irányító tudását. A neveléstudományi szakértők nagy többsége ma már megegyezik abban, hogy egy magas szinten funkcionális, teljesítményképes és alkotó tevékenységre alkalmas, a szociális és szakmai beilleszkedést döntő módon meghatározó általános tudást a kultúra változatos dimenzióiból származó, specifikus iskolai tevékenységek révén egységes rendszerre szerveződött ismeretkészlet határoz meg. Ebből fakadóan a gyakorló pedagógusok figyelembe kell hogy vegyék: a megtanult ismeretek integrációja által megalapozott tudás mindig messzemenően többet jelent, mint az elsajátított ismeretek egyszerű szummációja. Skinner (1973, 82) feltehetőleg éppen egy ilyen ismereti összerendeződés és integrálódás következtében létrejött információs struktúrára, illetőleg tudásra gondolhatott, amikor némi humorral azt írta, hogy „*a műveltség az, ami megmarad, miután az ember mindent elfelejtett abból, amire tanították*”. A tanítás-tanulási folyamatban elsajátított ismeretek rendszerezésére vonatkozó pedagógiai szándék és konkrét gyakorlat egyfelől elősegíti (éppen az asszociációk révén) ezen ismereteknek a memóriában való tartósabb megőrzését, illetve tárolását, másfelől biztosítja mobilitásukat és adott alkalmazási helyzetek függvényében történő viszonylag könnyed és gyors felidézhetőségüket (felhasználásukat). Ugyanakkor a változatos általános vagy specifikus, az egyén tevékenységvégzésének minőségét és sikerességét meghatározó képességek, mint komplex kognitív struktúrákba gyökerező tudásspecifikus pszichikus képződmények fejlődése eredményesebben zajlik le akkor, amikor olyan ismerettartalomhoz kötődnek, amely bizonyos mértékben már rendszerre állt össze, éppen a központi fogalmak közötti összekapcsolások révén.

A konkrét iskolai oktatási gyakorlat alapján megállapíthatjuk, hogy a pedagógusok a megtanult ismeretek rendszerezésére változatos módszereket, eljárásokat és technikákat alkalmaznak, melyek között ott találjuk a rendszerező beszélgetést, az ismétlést, a feladatlapokat, a jegyzet-, táblázat-